

УДК 811.161.2+81'373:001.4

В. Л. ІВАЩЕНКО
(Київ, Україна)

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ТЛІ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ТРАДИЦІЙНІ ВИМІРИ

У хронологічній послідовності проаналізовано традиційні погляди українських мовознавців на загальну періодизацію історії становлення української наукової термінології в її кореляції з термінологічною діяльністю в Україні. Розроблено власну періодизацію за виробленими критеріями.

Ключові слова: загальна періодизація, наукова термінологія, термінологічна діяльність.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі загальної періодизації історії формування термінознавчої думки й термінологічної діяльності в Україні засвідчив, що вона тісно переплітається з періодизацією історії вироблення, формування й розвитку української наукової термінології. Серед дослідників немає однастайності щодо кількості й хронологічних меж кожного з періодів, що спонукає до поглибленого вивчення цього питання.

Одними з перших у розкритті історії формування української наукової термінології стали спостереження І. І. Огієнка, який зазначив свого часу, що *протягом початку середніх віків*, коли наука не була ще загальним, громадянським “добром”, а належала лише купці людей, для яких вона була ремеслом (такі люди мали особливу мову “на вислів своєї науки”, незрозумілу народним масам, від якої, власне, й пішла наукова термінологія), джерелами “нашої” термінології була грецька й латинська термінологія. Невдалі її переклади на слов'янську мову, вважав дослідник, спричинили “силу термінів, то зовсім незрозумілих, то зовсім не відповідних тому розумінню, якого знаком їх уживають”. Власне українська наукова термінологія, на переконання І. І. Огієнка, почала вироблятися “на підставі народної мови”. Це переважно лікарська, ботанічна, філософська, математична тощо термінологія, чого не можна сказати про українську граматичну термінологію через абстрактність самої науки, оскільки таку термінологію не можна було відшукати в народній мові. Саме тому автори граматик, за спостереженням науковця, часто самі її творили [16, с. 98–102].

© В. Л. ІВАЩЕНКО, 2015

Перші спроби огляду історії розвитку термінознавчої думки й власне термінологічної діяльності в Україні, починаючи ще з 60-х рр. XIX ст., здійснив Гр. Холодний у статті “До історії організації термінологічної справи на Україні” (1928), у якій зацентровано увагу на таких важливих моментах цього процесу:

- з 60-х рр. XIX ст. – перші спроби поставити широко проблему української наукової термінології (статті М. Левченка, П. Єфименка, праці І. Верхратського);

- з 90-х рр. і на початку 900-х – розпочато систематичну термінологічну роботу (діяльність Львівського Наукового Товариства, зокрема Філологічної Секції; побачили світ “Записки Математично-Природописно-Лікарської Секції”¹; інтенсивне збирання народної термінології; виходять праці В. Левицького, В. Яблоновського, В. Василенка);

- після політичної відлиги 1905 р. – перші ознаки організованої термінологічної роботи (термінологічна діяльність Медичної Секції, Природничо-Технічної Секції Київського Наукового Товариства, Термінологічної Комісії Шкільно-Лекційної Секції Київської “Просвіти”, Термінологічних Комісій “Гуртка Натуралістів” при Київському Політехнікумі, “Агрономічного гуртка” при Московському Сільсько-Господарському Інституті, Термінологічної Комісії при Товаристві імені Квітки-Основ’яненка в Харкові; діяльність О. Янати);

- події 1914–15 рр. – призупинено роботу над термінологією;

- 1917 р. – порушується питання про національну українську школу, йде термінологічне інструктування українського вчителства, виходить чимало термінологічних словників (діяльність Товариства Шкільної Освіти в Києві у згоді з Термінологічною Комісією Київського Наукового Товариства, Термінологічної Комісії під керівництвом В. Ніколаєва при Природничому Відділі Музею ім. Скаржинської та ін., Термінологічної Комісії Всеукраїнської Спільки Лікарів; діяльність О. Янати, М. Грушевського, О. Курило; “термінологічний дощ” – видрукувано словники В. Ніколаєва, М. Самбікіна, Л. Падалки, К. Дубняка, П. Адаменка, М. Вікула, Ю. Щириці, М. Хведорова, В. Леонтовича, О. Єфімова);

- 1918 р. – організовуються нові термінологічні комісії (Технічно-Термінологічна Комісія при Департаменті Проф. Освіти Міністерства Народної Освіти, Термінологічна Комісія при Природничій Секції Київського Наукового Товариства); видаються нові термінологічні збірники, виходять праці Т. Секунди, В. Євтимовича, О. Янати, С. Корнієнка, Ір. Щоголева;

- 1919–20 рр. – починають працювати Зоологічна, Ботанічна, Геологічна, Метеорологічна, Антропологічна підкомісії та підкомісія Сільського Господарства Наукового Товариства; поживлення термінологічної роботи у Львівському товаристві; організація “Орфографічно-Термінологічної” (або “Правописно-Термінологічної”) Комісії при I Відділі Української Академії Наук, в якій розпочали роботу Природнича, Технічна, Правнича й Орфографічна секції; виникає думка про перетворення Комісії з тимчасової на постійний “Термінологічний Інститут”; діяльність Т. Секунди, О. Янати, О. Курило, Ір. Щоголева, П. Тутковського, М. Галина);

¹ Тут і далі назви комісій, товариств, організацій та інституцій подаємо за авторами аналізованих праць.

• 1920–21 рр. – працю в багатьох підкомісіях припинено; об'єднуються Термінологічна Комісія Товариства й Академічна Правописно-Термінологічна Комісія, усі термінологічні установи обох інституцій злилися в єдиний Інститут Української Наукової Мови Української Академії Наук [21, с. 9–20].

Продовженням історіографічного опису організації термінологічної справи в Україні стала доповідь Гр. Холодного “Стан та перспективи наукової роботи Інституту української наукової мови” (1928) [20].

Короткі огляди локальної термінологічної роботи 20-х рр. в Україні віднаходимо також у статтях М. М. Семеніва “Термінологічна праця в Одесі в рр. 1925–1928” (1928) [17], Ф. Калиновича “Природничий відділ ІУНМ. Короткий огляд роботи (над створенням української природничо-наукової термінології) за час його існування. 1918–1929 рр.” (1930) [6], Г. Коваленка-Коломацького “Бюро народних термінологічних матеріалів Інституту української наукової мови” (1928) [8, с. 103–104].

Справу вироблення наукової термінології, а разом із нею і української наукової мови, на тлі власне термінологічної діяльності, починаючи з 60-х рр. XIX ст. і до 40-х рр. XX ст. коментує також І. І. Огієнко в праці “Історія української літературної мови”, зокрема в розділі “Інститут Української Наукової Мови в Києві. Термінологічні словники” (1949), хронологію якої подає в такій послідовності:

• з 1860-х рр. – за опрацювання наукової термінології беруться “окремі українські одиниці <...>. Зроблено з того часу дуже багато, але тому, що праця та не мала реального примінення й перевірення в житті, а також і тому, що за неї часто бралися особи (як часом і тепер) з великим патріотизмом, але з малим фаховим знанням, справа творення української термінології довго не виходила з дилетантських рамок”;

• з 1917 р. – “по всій Україні постають усякі гуртки та комісії, що пильно займаються складанням найрізніших термінологічних словників. Почала працювати українська школа...”;

• серпень 1918 р. – “при Київським науковим товаристві зложено сталу Термінологічну комісію, що справу української термінології поставила вже на науковий ґрунт”;

• 1919 р. – “при Академії наук також почала працювати Правописно-термінологічна комісія”;

• 30 травня 1921 р. – “остаточно злилося Київське наукове товариство з Академією наук і від того часу злилися також і обидві Термінологічні комісії в одну спільну інституцію при Академії наук із назвою “Інститут Української Наукової Мови” (скорочено ІУНМ). <...> Усі відділи Інституту Наукової Мови виробили для складання термінів і термінологічних словників найкращу наукову методологію й трималися її. Між іншим, було прийнято засаду, яка панує в інших слов'янських народів, – щоб термінологія була своя, національна, а не чужомовна” (було зібрано більше 2.000.000 термінологічних карток, укладено близько 34-х термінологічних словників);

• 1928–29 рр. – виходить 1-ий і 2-ий випуски “Вісника Інституту Української Наукової Мови”, присвячені справам наукової термінології;

• 1930–34 рр. – “багато членів Інституту мусили покинути свою працю. <...> Інститут був зовсім перебудований, <...> одержав нову назву: “Інститут Мовознавства АН УРСР імені О. О. Потебні”, цебто перший Інститут Наукової Мови, як окрема установа, був скасований, а всі його термінологічні словники понижені і в життя не ввійшли. <...> Отже, тепер запроваджується нова “радянська марксистсько-ленінська лінгвістика. <...> Російська наука міцно стала на її оборону” [15].

У кінці 80-х рр. з’являється навчальний посібник Т. Р. Кияка “Лінгвістичні аспекти термінознавства” (1989), у якому фактично вперше в аспекті лінгвістичної концепції узагальнено термінознавчий теоретичний досвід [7].

У середині 90-х рр. свою періодизацію української термінології в її історії, розвитку й перспективі пропонують Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк:

• *перший період (друга половина – кінець XIX ст.)* – пов’язаний із ж. “Основа”, “Громада” та діяльністю Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Галичині, на сторінках “Записок” і “Збірників” якого друкували наукові праці І. Франко, М. Грушевський, І. Горбачевський, Є. Озаркевич, М. Кравчук, В. Левицький, М. Драгоманов, С. Подолинський та ін., закладаючи основи наукової термінології та українського наукового стилю, орієнтуючи термінотворчість на національні джерела та науково-популярну літературу; гостро стає питання впорядкування термінології та розбудови термінологічних систем, над яким працювали А. Кримський, Б. Грінченко, І. Стещенко, І. Верхратський, М. Пачовський;

• *другий період* – пов’язаний з утворенням наукових товариств у Східній Україні (1913 – Київ, 1918 – Луганськ); над українською термінологією працює київська “Просвіта” і петербурзьке “Товариство для видання дешевих книжок”;

• *третій період (з 1921 р.)* – створено Інститут Української Наукової Мови, який видає термінологічні словники-проекти; українська мова стає мовою законодавства, адміністрації, всіх сфер суспільного і політичного життя України; зв’язок із термінологічною практикою Галичини не поривається;

• *четвертий етап (50–60 рр.)* – АН УРСР видає низку перекладних термінологічних словників; з 60-х рр. з’являються монографічні дослідження, більшість шкіл переходить на російськомовне навчання, дисертації та науково-технічна література пишуться російською мовою;

• *сучасний період формування термінологічної справи* – усі галузі науки стають українськомовними [14, с. 21–34].

Фрагментарно загальної періодизації термінознавчої думки й діяльності у справі вироблення української наукової термінології кінця XIX – початку XX ст. торкається В. В. Захарчин, аналізуючи ці процеси на тлі розвитку української науки й власне історичних умов. Дослідниця акцентує увагу на двох періодах:

• *друга половина XIX ст.* – Наддніпрянська Україна й Галичина стають центром культурно-просвітницького, політичного, економічного та мовного відродження: розгортають свою діяльність “Просвіта”, створюється Товариство ім. Т. Шевченка, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка;

- *кінець XIX – початок XX ст.* – західноукраїнські науковці цілеспрямовано працюють над створенням наукових термінів у галузі географії, хімії, математики, фізики, використовуючи, де це можливо, народну термінологію Наддніпрянщини; співіснує два варіанти української літературної мови – західноукраїнський і східноукраїнський, що знайшло відбиття і в науковій мові [5, с.10–12].

І. В. Корнейко апелює до “радянської” періодизації, в якій запропоновано виділяти два періоди в історії формування української наукової термінології:

- *до середини 30-х рр. XX ст. / перший період* – активна термінотворча робота;
- *до початку 90-х рр. XX ст. / другий період* – занепад української термінології [10, с. 6].

Пізніше питання про періодизацію української термінології на тлі історії термінологічного планування в розвинених країнах, країнах Третього світу, в колишньому Радянському Союзі та власне в Україні розкривають А. С. Д’яков, Т. Р. Кияк і З. Б. Куделько в одному з розділів колективної монографії “Основи термінотворення: семантичний і соціолінгвістичний аспекти” (2000), в якому дослідники акцентують увагу на таких періодах:

- *XVIII ст.* – формування й розвиток наукового стилю, початок формування основ сучасної української термінології;
- *друга половина XIX – початок XX ст.* – зародження українського LSP у підручниках для початкової та середньої шкіл, поява перших галузевих словників і термінологічних праць; зародження в Україні термінологічного планування; суттєві відмінності в українській мові Галичини й Наддніпрянської України;
- *друга половина 20-х – середина 30-х рр.* / період коренізації (українізації) – розквіт термінотворчої роботи в пуристичному напрямі, спроби стандартизувати галузеві термінології, побудова українських національних терміносистем, упровадження світового досвіду з термінологічного планування, відмежування українських терміносистем від російських; активна термінографічна робота в Україні, в Галичині й у західній діаспорі;
- *середина 30-х – кінець 80-х рр. XX ст.* / період русифікації – спрямування термінологічного планування на штучне зближення українських галузевих терміносистем із російською мовою: 50–60-ті рр. – поява нової хвилі галузевих словників; 60–80-ті рр. – поява мовознавчих теоретичних праць із проблем термінології й термінотворення;
- *90-ті рр. XX ст.* – активізація термінотворчої роботи, реанімуються традиції 20-х рр., помітним стає вияв крайнього пуризму, об’єднуються зусилля мовознавців і галузевих фахівців; відсутність централізованого керівництва термінологічним плануванням; Україна отримала статус незалежної держави, а українська мова – статус державної [4, с. 151–176].

Загальний аналіз мовного планування в українській термінології (20-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.) віднаходимо в працях Л. Г. Боярової. Авторка на основі мети мовного планування в термінології, мовної політики в державі та критеріїв нормативності термінів виділяє три періоди:

- *20-ті – середина 30-х рр. ХХ ст.* – початок українізації в Україні, що сформувалася як політика держави до 1925 р. й здійснювалася непослідовно; українську мову почали вживати майже в усіх сферах суспільно-політичного життя України, вона стала мовою законодавства, науки та освіти, частково армії, значно збільшилася кількість українських видань; в Україні активізувалася термінологічна робота: було видано багато термінологічних словників із різних галузей знань, переважно російсько-українських; тогочасні лексикографи керувалися тим, що основу кожної української терміносистеми мають становити власне національні слова, іншомовні терміни треба засвоювати безпосередньо з мови-продуцента, у термінах повинно бути дотримане оптимальне співвідношення між прийнятою назвою та поняттєвим змістом, основними критеріями нормативності в термінології були системний та національний;

- *друга половина 30-х – 80-ті рр. ХХ ст.* – основні засади подальшого розвитку української термінології визначала “марксоленінська” методологія; після 1933 р. розпочалися репресії до тих мовознавців, що обстоювали позиції “буржуазного націоналізму”; було вилучено багато словників; термінологічна робота в Україні майже зупинилася, й активізувалася вона тільки у 50–60-ті рр. під великим впливом російської мови; з 60-х рр. мовну політику в Радянському Союзі визначала теорія “злиття націй і їхніх мов”, яка негативно позначилася на українській науковій термінології; український термінофонд почав штучно змінюватися під натиском зовнішньої і внутрішньої русифікації, максимального наближення української наукової термінології до російської; словникарські праці наповнили терміни, утворені за російськими словотвірними та іншими моделями; намагання запропонувати до активного вжитку терміни, створені відповідно до системних можливостей української мови, викликали негативну реакцію в українському радянському мовознавстві;

- *90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.* – відновлення і встановлення української ідентичності термінів; українська мова набуває державного статусу; починають розроблятися рекомендації щодо творення й використання термінів; визначальною для встановлення термінологічної норми та поширення її у мові фахівців стає оновлена сфера фіксування термінів, у якій перевагу надають автохтонним українським назвам; скальковані з російської мови терміни видаються певній частині жителів України звичними й зручними в ужитку, а національні – незвичними й суперечливими; у мовному плануванні української термінології постає чимало проблем, які потребують обов’язкового розв’язання [1, с. 27–2; 2, с. 223–233].

Л. О. Симоненко в становленні й розвитку української наукової термінології на тлі термінологічної роботи виділяє кілька етапів, зокрема:

- *накопичувальний період / до першої половини ХІХ ст.* – час фіксації спеціальних слів у грамотах, юридичних актах, монастирських книгах, лікарських порадниках, загальномовних словниках тощо, який інколи називають *донауковим* (цей термін, на думку дослідниці, видається невіправданим, оскільки пізнання людиною навколишнього середовища відбувається разом із її розвитком, що підтверджують і літописи, в яких зафіксовані назви астрономічних, природничих, юридичних та інших понять);

- *починаючи з другої половини XIX ст.* – системний підхід до творення нової термінології, збирання та перегляду наявної термінології переважно в Галичині;
- *після 1905 р.* – ознаки організованої роботи в галузі термінології у Східній Україні;
- *1918–33 рр.* – розквіт наукової мови, активна розбудова українських терміносистем, спричинена відновленням української державності, розширенням суспільних функцій української мови; створення Інституту Української Наукової Мови, вихід у світ кількох десятків термінологічних словників;
- *до 1950 р. (30–40 рр. XX ст.)* – термінологічна робота в Україні майже припиняється, працю науковців зупиняють звинувачення в народництві й націоналізмі;
- *друга половина XX ст.* – відновлення термінологічних студій: 1950–80 рр. XX ст. – поживлення роботи на термінологічній ниві, створення Словникової комісії в 1957 р., відновлення роботи в галузі термінології і термінографії, випрацьовується системний підхід до вивчення термінології, започатковуються дослідження окремих терміносистем, помітним стає поступовий спад природного процесу творення й унормування української наукової термінології, національна термінологія розвивається в напрямі мінімального розходження з російською мовою;
- *кінець 70-х – початок 80-х рр. XX ст.* – з досвіду практичної роботи постає теоретичне термінознавство як самостійна наука зі своїм поняттєвим апаратом та методологією;
- *90-ті рр. XX – початок XXI ст.* – найпродуктивніший період у розбудові української наукової мови та її термінології, “термінологічний вибух” – законодавче закріплення за українською мовою статусу державної, робота проводиться в теоретичному та практичному аспектах; створення галузевих словників, у яких, з одного боку, беззастережно відновлюється термінологія 20–30-х рр., з другого – виявляються зловживання іншомовними термінами; створення в Україні державних стандартів на терміни та визначення; запровадження програмних курсів фахової мови, спецкурсів із наукової термінології культури фахового мовлення; написання навчальних посібників; активізація термінологічних наукових конференцій тощо [18, с. 21–26; 19, с. 41–49].

На основні періоди формування й розвитку української термінології як частини історії розвитку всієї лексичної системи мови на тлі історії матеріальної й духовної культури українського народу звертають увагу також С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець:

- *IX – перша половина XIX ст.* / період стихійного нагромадження термінологічної лексики – фіксація окремих термінів у пам’ятках писемності, в загальнономовних словниках; діяльність культурно-освітніх центрів, братських шкіл, академій; філософське обґрунтування теорії терміна Г. Кониським; недержавний статус української мови, її заборона як засобу спілкування, державне роз’єднання української мовної території;
- *друга половина XIX ст. – початок XX ст.* – діяльність Наукового товариства імені Тараса Шевченка; початок формування наукового стилю, фор-

мування національних галузевих терміносистем, спроба замінити іншомовні терміни власне українськими; формування різних поглядів на розвиток української термінології – прихильників термінотворення в дусі народної мови й симпатиків використання інтернаціональної термінології в українській мові;

- *третій період* – створення наукових товариств у Східній Україні, діяльність інститутів, термінологічних комісій, Української академії наук задля вибудовування української термінології; проголошення Української Народної Республіки, зняття заборони на функціонування української мови;

- *період діяльності Інституту української наукової мови / період “золотого десятиліття” (1921–31 рр.)* – видання інструкцій, наукових праць, у яких сформульовано основні принципи творення української термінології, публікація словників і словникових проектів;

- *функціонування української термінології в 1932–90 рр.* – русифікація українських термінів, призупинення термінологічної діяльності; інтерес до галузевих термінологій частково поновлюється в середині 50-х рр.; ліквідація ІУНМ, переслідування українських мовознавців, репресії українських науковців, призупинення видання словників;

- *90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. / сучасний період розвитку української термінології* – відновлення інтересу до термінознавства, об’єднання зусиль фахівців різних галузей знань разом із мовознавцями з нормалізації галузевих термінологій, створення Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології, вивчення термінології як однієї з підсистем мови, а терміна як мовного знака, термінографічна активність, проведення наукових семінарів, конференцій [3, с. 14–21].

І. М. Кочан розвиток термінознавчої думки в Україні розкриває в серії статей, зокрема “Українське термінознавство 1920-х років: погляд з позицій ХХІ століття” (2011), “Українське термінознавство 1940–1950-х років” (2011), “Українське термінознавство 1960–1990-х років” (2012), кожна з яких присвячена окремому періодові, а саме:

- *українське термінознавство 1920-х рр. (1918–33 рр.)* – роки термінологічного вибуху, “золота доба” української наукової мови, яка закінчилася “ревізією” наукових здобутків і репресією української наукової еліти; утвердження української мови в освіті, науці й термінографії; виходять публікації, присвячені питанням термінології, зокрема статті З. Висоцького, В. Дністренка, Н. Максимейка, П. Мамота, Ю. Яворського, К. Дубняка, Я. Миколаєнка, Т. Секунди, А. Семенцова, О. Супруненка, М. Семеніва, Г. Холодного; створюються українські термінологічні словники, переважно перекладні, подекуди тлумачні, матеріали до словників, практичні словники для щоденного вжитку, словники-проекти, академічні видання; на термінографічні праці з’являються рецензії і критичні публікації, зокрема М. Гладкого, Г. Холодного та за відсутності авторства; окреслюються постаті окремих термінологів, серед яких В. Дубровський, О. Курило, Т. Секунда, І. Шелудько тощо; словникарською справою займаються Інститут Української Наукової Мови (ІУНМ), Наукове товариство імені Шевченка, Термінологічні комісії при Агрономічно-лісовому факультеті Української господарської академії та Спілки українських техніків сільського господарства в Подєбрадах – ЧСР [11, с. 122–129];

- 1933–35 рр. – закриття Інституту Української Наукової Мови, репресії його співробітників;

- українське термінознавство 1940–50-х рр. – розвиток українського термінознавства в СРСР був практично зупинений, домінують засади “радянського мовознавства”; Наукове товариство імені Тараса Шевченка у Львові було зліквідоване й переміщене у зарубіжжя; формування термінологічних систем відбувалося під пресингом російської мови і було зорієнтоване на максимальне наближення до неї; традиції саме українського термінознавства 20-х рр. ХХ ст. продовжила діаспора; окремі термінографічні праці виходять за межами України; головним центром став словниковий відділ Українського наукового інституту; словникова робота була перервана воєнними діями Другої світової війни; у повоєнний час у Мюнхені поновив свою діяльність Український Вільний Університет (УВУ), в Авгсбурзі було засновано Українську Вільну Академію Наук; вийшов “Український правопис”; на території повоєнної України було відновлено лексикографічну діяльність; з’явилися присвячені проблемам термінології публікації П. Горецького, М. Ф. Бойка, Л. І. Довганя, І. С. Кривецького, К. К. Цілуйка, Д. П. Кирика, О. А. Сербенської, перші кандидатські дисертації Т. В. Баймута й Н. А. Москаленко, проспект термінологічного словника Н. С. Родзевич; почали виходити російсько-українські термінологічні словники різних галузей знань [12, с. 74–78];

- українське термінознавство 1960–90-х рр.: кінець 1950-х – перша половина 1960-х рр. – період так званої хрущовської відлиги; починаючи з середини 1960-х рр. процес українського термінотворення в природничих науках загальмувався; виходять термінологічні словники; у діаспорі, зокрема в Нью-Йорку, Парижі, Сіднеї, Торонто систематично виходять збірники НТШ, де друкують праці з українського мовознавства і термінології; у 70-х рр. перекладено на російську мову всі спеціалізовані наукові журнали АН УРСР із природничих і технічних наук; почався тотальний процес зросійщення вищої школи й науки; 80-ті рр. позначилися спадом спеціальної лексикографії; виходять монографії А. П. Коваль, Т. І. Панько, Т. Р. Кияка; створюється Комітет наукової термінології, який продовжив діяльність Словникової комісії; відбуваються численні наукові конференції; захищають дисертації з термінології Т. І. Панько, О. А. Сербенська, Д. П. Кирик, М. П. Кочерган, О. М. Пазяк, А. М. Крейтор, С. Б. Стасевський, Л. О. Симоненко, М. М. Фещенко, Ж. В. Красножан, В. Пілецький, І. М. Кочан, Б. П. Михайлишин, Г. П. Мацок та ін.; плідно працюють у царині наукової термінології В. Л. Карпова, Г. О. Краковецька, А. В. Лагутіна та ін.; українську наукову термінологію у цей час розробляють діаспора в Америці – УТЦА (Український термінологічний центр в Америці), НДТУК (Науково-дослідне товариство української термінології), Український науковий інститут Гарвардського університету; за кордоном розвивається й українська термінографія; відродження національного термінологічного генофонду продовжилося лише після прийняття в 1989 р. Закону про мови в УРСР і особливо після проголошення в 1991 р. незалежності України [13, с. 24–28].

Отже, аналітичний огляд основних праць, у яких розроблено загальну періодизацію, з одного боку, процесів становлення української наукової термінології на тлі термінологічної діяльності, з другого – термінологічної

діяльності в Україні на тлі процесів становлення української наукової термінології, засвідчує, що запропоновані класифікації здійснено за різними критеріями. Чимало дослідників, оперуючи історичними фактами, у випрацюванні загальної періодизації не враховують: 1) кореляцію “українська наукова термінологія в різних її галузевих виявах (зародження, формування і розвиток галузевих термінологій в єдиному процесі становлення української наукової термінології)” – “термінологічна діяльність (окремих особистостей та інституцій)” – “термінознавча думка (формулювання теоретичних положень про термінологію в наукових працях)”; 2) те, що хронологічно різні галузеві термінології зароджуються в різний історичний період. Усе це відповідно порушує логічну побудову періодизації досліджуваних процесів, яка в різних науковців варіює від двох до восьми періодів.

Так, зокрема, історію виформовування власне української наукової термінології безпосередньо з грецьких і латинських джерел одні дослідники датують *початком середніх віків* (І. І. Огієнко), інші – *XVIII ст.* як початком формування не лише основ сучасної української термінології, а й розвитку наукового стилю (А. С. Д’яков, Т. Р. Кияк і З. Б. Куделько), ще інші починають із *X/XI–XIII ст.*, тобто з *давньоруського періоду / часів Київської Русі / княжої епохи* як періоду стихійного виникнення на основі слов’янської лексики та фіксації в давньоруських пам’ятках тих чи інших обмежених певною сферою функціонування першоназв, зокрема української соціально-економічної, економічно-правової, бібліотечно-бібліографічної, церковної (назв чинів та посад), військово-морської, військової, риторичної прототермінологій, української прототермінології дизайну, податкової сфери, ботанічної та географічної номенклатур тощо (П. П. Чучка, З. Й. Куньч, Я. П. Яремко, О. В. Чорна, Я. Г. Мар’янюк, О. Я. Андріянова, С. В. Бібла, М. В. Сташко, Г. Пастернак, Т. М. Дячук). Цей період інколи називають *донауковим*.

Історіографію ж термінологічної діяльності в Україні, на нашу думку, доцільно розпочати з *60-х рр. XIX ст.* (за Гр. Холодним). При цьому зазначимо, що історіографія власне термінознавчої думки в Україні бере свій початок із *XVIII ст.*, зокрема з праць Г. (Ю.) Кониського [9, с. 64–77]. Хронологічні межі першого періоду термінологічної діяльності, який накладається на другий період у виробленні української наукової термінології, за нашими спостереженнями, можна визначити в діапазоні *другої половини XIX – початку XX ст.* (А. С. Д’яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько) / *900-х рр. (~1905 р.)* (Гр. Холодний). Хронологічні межі наступного періоду, який послідовно виділяють усі дослідники, варіюють у діапазоні *1917–30 рр.* (І. І. Огієнко) / *1921–31 рр.* (С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець) / *1918–33 рр.* (Л. О. Симоненко, І. М. Кочан) / *друга половина 20-х – середина 30-х рр.* (А. С. Д’яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько) / *20-ті – середина 30-х рр. XX ст.* (Л. Г. Боярова). Щоправда, за аналітичною розвідкою Гр. Холодного, межі цього періоду можна визначити, починаючи з *1905 р.* Хронологія наступного періоду також варіює в діапазоні *середина 30-х – кінець 80-х рр. XX ст.* (А. С. Д’яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько) / *друга половина 30-х – 80-ті рр. XX ст.* (Л. Г. Боярова) / *1932–90 рр. XX ст.* (С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець). Наукові пошуки дослідни-

ків об'єднує виокремлення останнього періоду в часових межах *90-ті рр. ХХ ст.* (А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк і З. Б. Куделько на момент написання монографії), *90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.* (Л. Г. Боярова, Л. О. Симоненко, С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець).

Ураховуючи кореляцію основних віх становлення (вироблення, формування й розвитку) української наукової термінології з основними періодами розгортання термінологічної діяльності (справи) в Україні, розпрацьовану українськими мовознавцями на сторінках наукових праць, та, власне, підсумовуючи попередні класифікації, пропонуємо таку загальну періодизацію цих процесів у традиційних вимірах:

1) *IX~XI – перша половина ХІХ ст.* (спочатку стихійне виникнення прототермінів на слов'янській основі, фіксація в писемних пам'ятках, потім спорадичне вироблення української термінології в різних галузях знань, формування власне наукового стилю та поява у ХVІІІ ст. логіко-філософського обґрунтування загальної теорії терміна);

2) *друга половина ХІХ – початок ХХ ст. / 900-ті рр.* (вироблення й формування української наукової термінології, започатковане цілеспрямованою діяльністю окремих особистостей);

3) *середина 900-х рр. ХХ ст. (~ 1905 р.) – початок 30-х рр. ХХ ст.* (вироблення, формування й розвиток української наукової термінології на засадах спеціально організованої термінологічної діяльності спочатку гуртків, товариств, пізніше державних інституцій – шкіл, комісій, ІУНМ, спеціальних видань тощо);

4) *середина 30-х – кінець 80-х рр. ХХ ст.* (сповільнення процесу розвитку української наукової термінології спочатку через усунення окремих діячів української культури й науки від термінологічної роботи, скасування спеціальних державних інституцій, потім через переорієнтацією на російську термінологію);

5) *90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.* (інтенсивний розвиток української наукової термінології на засадах державотворення та відновлення деяких традицій термінологічної діяльності 20-х рр.).

При цьому зазначимо, що така періодизація повинна корелювати з хронологією розвитку наукових парадигм у мовознавстві, що, власне, й стане об'єктом зацікавлення нашої наступної розвідки.

1. *Боярова Л. Г.* Мовне планування й термінологія / Л. Г. Боярова // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Проблеми української термінології. – Львів : Нац. ун-т “Львівська політехніка”, 2004. – № 503. – С. 27.
2. *Боярова Л.* Українська термінологія як об'єкт мовного планування / Л. Г. Боярова // Wiener Slawistischer Almanach. – 2006. – Band 58. – С. 223–233.
3. *Булик-Верхола С. З.* Основи термінознавства : навч. пос. / С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. – 160 с.
4. *Д'яков А. С.* Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспект / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Видавн. дім “КМ Academia”, 2000. – 218 с.
5. *Захарчин В. В.* Українська мовознавча термінологія кінця ХІХ – початку ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. В. Захарчин. – К., 1995. – 26 с.

6. *Калинович Ф.* Природничий відділ ІУНМ. Короткий огляд роботи (над створенням української природничо-наукової термінології) за час його існування. 1918–1929 рр. / *Ф. Калинович* // Вісник Інституту Української Наукової Мови. – 1930. – Вип. 2. – С. 1–28.
7. *Кияк Т. Р.* Лінгвістичні аспекти термінознавства : навч. пос. / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
8. *Коваленко-Коломацький Г.* Бюро народних термінологічних матеріалів Інституту Української Наукової Мови / Г. Коваленко-Коломацький // Вісник Інституту Української Наукової Мови. – 1928. – Вип. 1. – С. 103–104.
9. *Кониський Г.* Те, що стосується першої операції розуму / Г. Кониський // *Кониський Г.* Філософські твори : [у 2 т.] ; [пер. з лат., упорядкування, передмова та примітки М. В. Кашуби]. – К. : Наукова думка, 1990. – Т. 1. – С. 64–77.
10. *Корнейко І. В.* Становлення термінології медичної радіології в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. В. Корнейко. – Х., 1996. – 18 с.
11. *Кочан І.* Українське термінознавство 1920-х років: погляд з позицій XXI століття / І. Кочан // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011(а). – Вип. 52. – С. 122–129.
12. *Кочан І.* Українське термінознавство 1940–1950-х років / І. Кочан // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – 2011(б). – № 709. – С. 74–78.
13. *Кочан І.* Українське термінознавство 1960–1990-х років / І. Кочан // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – 2012. – № 733. – С. 24–28.
14. *Павко Т. І.* Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
15. *Огієнко І.* Інститут Української Наукової Мови в Києві. Термінологічні словники / І. Огієнко // Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. – К. : “Либідь”, 1949. – С. 250–255.
16. *Огієнко І.* Історія української граматичної термінології / І. Огієнко // Записки Українського Наукового Товариства в Києві. – К. : Перша Київська Друкарська Спілка, 1908. – Кн. I. – С. 94–129.
17. *Семенів М. М.* Термінологічна праця в Одесі в рр. 1925–1928 / М. М. Семенів // Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі. – 1928. – № 1. – С. 50–51.
18. *Симоненко Л. О.* Нові підходи до розбудови української наукової термінології другої половини ХХ – початку ХХІ ст. / Л. О. Симоненко // Термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 21–26.
19. *Симоненко Л. О.* Термінологічні студії в Україні / Л. О. Симоненко // Opera Slavica. Slavistické irozhledy jazykovědnýšešit. – Брно, 2011. – С. 41–49.
20. *Холодний Г.* Стан та перспективи наукової роботи Інституту української наукової мови (Доповідь на Раді Академії 5-го листопада 1928 р.) / Г. Холодний. – К., 1928(а). – 12 с.
21. *Холодний Гр.* До історії організації термінологічної справи на Україні / Гр. Холодний // Вісник ІУНМ. – 1928. – Вип. 1. – С. 9–20.

V. L. Ivashchenko

PERIODS OF ESTABLISHMENT OF THE UKRAINIAN TERMINOLOGY AGAINST THE BACKGROUND OF TERMINOLOGICAL ACTIVITY IN UKRAINE: TRADITIONAL DIMENSIONS

The paper analyzes traditional views of linguists in chronological sequence in relation to general periodization of history of the development of the Ukrainian scientific terminology in its correlation with terminological activity in Ukraine. The personal periodization by defined criteria is drafted as well.

К е у о р д с : general pereodizarion, scientific termilogy, terminological activity.